

Зінаїда Гінтерс

РОЛЬ ВИСТАВОК В ЕКОНОМІЧНІЙ ОСВІТІ ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТЬ

На важливості розгляду педагогічних явищ в їх багаторічному розвитку, що є важливою складовою частиною дослідної роботи, на значенні історико-педагогічного досвіду для сучасності наголошував В. О. Сухомлинський: «Осмислення минулого якраз і необхідне передусім для того, щоб ясніше уявити майбутнє, а від розуміння майбутнього багато в чому залежить культура педагогічного процесу сьогодні» [14, с. 61]. Це зумовлює актуальність дослідження організаційних форм, навчальних, виховних, освітніх явищ українського економічного шкільництва у Галичині, на Буковині, Закарпатті на різних історичних етапах.

Мета нашого дослідження – історико-педагогічний аспект організації виставок як однієї з форм економічної освіти дітей і дорослих на західноукраїнських землях XIX – першої половини XX століть.

В останні роки з проблем шкільництва, економічної освіти, господарського, трудового виховання дітей та учнівської молоді опубліковано низку історико-педагогічних досліджень (О. Будник, А. Вихрущ, О. Ковальчук, Н. Кривошия, Р. Мачулка, І. Прокопенко, В. Стасюк, О. Сухомлинська та ін.).

Освіта дорослих набуває особливої актуальності як фактор професійно-особистісного зростання, що здійснюється у варіативних формах неперервної освіти. У контексті сучасних освітніх пріоритетів помітно активізувалися історико-педагогічні дослідження проблем андрагогіки – теорії та практики освіти дорослих (Л. Березівська, Л. Вовк, І. Воробець, С. Дмитренко, Н. Коляда, Н. Побірченко, Є. Поточни, Б. Ступарик, Л. Тимчук та ін.).

Організатори й активні діячі громадського й просвітницького руху в Україні XIX – першої половини XX століття І. Брик, М. Галущинський, М. Дужий, І. Калинович, Д. Коренець, Є. Косевич, С. Магальяс, С. Сірополко, І. Ющипин зробили вагомий внесок у розвиток національної освіти за умов панування Австро-Угорщини та Польщі.

На межі XIX – початку XX століття в суспільному житті України та інших європейських держав досить поширеним явищем було влаштування виставок – регіональних, міжнародних. У

їхній роботі передбачалася участь культурно-освітніх установ та всіх видів і ступенів шкіл, «отже дошкілля, народні, середні, загальноосвітні (промислові, ремісничі, торговельні, вчительські) й мистецькі та установи позашкільного виховання й освіти» [10, с. 66]. Виставки сприяли, насамперед, поширенню й популяризації професійних знань серед представників різних верств населення, посиленню уваги суспільства до професійної та економічної освіти.

Середина XIX століття була переломним етапом суспільно-політичної боротьби в Україні, зокрема в Галичині, що стала осередком українського національного руху, де нуртували думки, в яких містилися конструктивні поради, спрямовані на залучення збіднілих селянсько-ремісничих верств до економічної самочинності й самопомогги, господарських та кооперативних товариств. Важливу роль в популяризації ідей кооперативного руху відіграли товариства «Просвіта» і «Рідна школа», стараннями яких здійснювалася організація економічних спілок, крамниць, кас взаємодопомогги, громадських фондів кредитування; підготовка та випуск періодичних видань і літератури господарсько-економічного спрямування; відкриття економічних курсів, фахових шкіл, бібліотек; організація виставок.

Зміст самого поняття «виставки» – це, поперше, «прилюдний показ предметів (картин, скульптур, виробів) і місце цього показу; по-друге, предмети, виставлені для огляду» – таке пояснення дає «Сучасний тлумачний словник української мови» [18, с. 102]. Важливо наголосити на психолого-педагогічному змісті виставок, адже така «подія – яскравий доказ визнання громадськими організаціями ...важливості економічної роботи», де відбувається оцінка результатів діяльності окремих особистостей і колективів, що є важливою складовою педагогічного процесу і виховання людини.

Звернемося до історії виставкової діяльності. Прогресивні педагоги-практики, розуміючи значення та необхідність поєднання теоретичного навчання з ручною працею учнів, запроваджували певну систему оцінювання у цій справі. Такий досвід був у львівських школах 80–90-х років XIX століття.

Характерно, що в попередні роки навчання практичних робіт було зараховано до ряду предметів меншої ваги, що ніби не впливало на загальний розвиток дитини. Здавна вважали, що ручним роботам варто навчати осіб найменш здібних, або, що гірше, котрі в цілому до досягнення наук (навчання) не пристосовані. Крім того, вчительок з жіночих ручних робіт було мало. З часом керівники шкіл і вчительки зрозуміли, що, по-перше, до навчання ручних робіт лише бажання не вистачає, а потрібна спеціальна фахова підготовка педагогів; по-друге, треба мати чітко окреслений план, яким не тільки визначити перелік робіт, але й мету навчання та застосування тієї практичної науки.

У педагогічному колективі жіночої школи імені королеви Ядвіги у Львові народилася ідея складання загального обов'язкового плану навчання ручних (практичних) робіт, що й було здійснено 1880 року. Проведене за ним навчання показало гарні результати професійної підготовки учениць. У грудні 1881 року школа взяла участь у першій міській промисловій виставці, де праці учениць, навіть у порівнянні з роботами учениць фахових шкіл, отримали позитивну оцінку, а школа імені королеви Ядвіги отримала диплом загального визнання за ручні роботи й укладання загального плану.

Відтоді директор школи Мечислав Скушинський, головний ініціатор розробки плану професійної підготовки учениць, для заохочення та розповсюдження кращого досвіду наказав щороку в окремій залі робити виставки учнівських робіт навчального закладу під час проведення публічних екзаменів наприкінці курсу й відзначав, що кожного разу з'являлося менше робіт, які не мали практичного застосування, проте було більше ужиткових речей (кептариків, фартушків, вишиванок та інших) [19, с. 310].

Виставки переконливо довели, що впровадження професійної підготовки учениць треба піднести до високого рівня поряд з іншими науками. Хоч до того не було ще розпорядження вищої влади, в школі при класифікації зверталася увага на те, що учениці, які мали тільки середній успіх з практичних робіт, не отримували високого ступеня. Це заохочувало учениць до більш старанної праці і виробляло у них захоплення до ручних робіт, а результатом ставали шкільні виставки, що з року в рік показували кращий результат навчання.

Приклад школи імені королеви Ядвіги наслідували інші школи. У зв'язку з цим тодішній інспектор шкіл Болеслав Барановський порадив для впорядкування практичного навчання провести збірну конференцію вчительок ручної праці Львівських шкіл з метою укладання

чітко окресленого плану робіт на підставі плану, складеного у школі імені королеви Ядвіги. Наслідком конференції стало практичне застосування ручних робіт у виділових і народних школах з 1886/7 навчального року. І хоч були ще значні недоліки головним чином через брак фахово підготовлених учительських кадрів, однак виставки, що проводилися з 1888 року в кожній школі, засвідчували велику старанність учениць.

Ще більше враження справила на глядачів загальна виставка всіх жіночих шкіл, організована у приміщенні виділової школи імені королеви Ядвіги 1891 року у м. Львові. Виставка розташовувалася в кільканадцяти залах, всі виставкові площі були заповнені такою кількістю робіт учениць, котрі, якби їх порахувати, напевне представили б цифри в кілька десятків тисяч. Виділова школа імені королеви Ядвіги заповнила чотири зали, інші школи дістали по одній залі і скаржилися на брак місця. В партері була розташована виставка слайдів в трьох залах разом з майстернею, в яких хлопці в певний час виконували на верстатах різні роботи у присутності публіки. Оглянути виставку прийшло все населення міста, представники влади, журналісти. Присутні були вражені виставленими експонатами і не шкодували похвал львівським школам, стверджуючи, що роботи учениць Львівських шкіл можна сміливо ставити поряд з працями фахових шкіл [19, с. 311].

На розвиток, навчання та досягнення певного ступеня досконалості жіночих ручних робіт вплинув існуючий при виділовій школі курс жіночих ручних робіт. Тому сприяли виставки робіт з нагоди закінчення навчального року або проведення крайової виставки. Досвід Львівських народних шкіл майже без змін увійшов до нових навчальних планів 1893 року, навчання жіночих ручних робіт запроваджувалося щораз більше в цілому краю. Крайова шкільна рада вирішила дозволити складання загального плану для шкіл різних категорій, а на крайовій виставці 1894 року ілюструвати ті плани роботами у павільйоні Шкільної ради, враховуючи всі місцеві потреби й уподобання. Як визнання за проведену працю, організаційний Комітет крайової Виставки відзначив виділову школу імені королеви Ядвіги срібною медаллю за виконання зразків до навчання робіт в державних і виділових народних школах, а доповняючий курс найвищим відзначенням – почесним дипломом за колекцію ручних робіт в галузі оздоблення та гаптування [19, с. 312].

Перша українська (тодішня назва «руська» – З. Г.) господарсько-промислова виставка, відкрита 1879 року в Станіславові, засвідчила, «що русини о власних силах і на тій дорозі до піднесення народної господарки і промислу

причинитися можуть» [1, с. 1]. Влаштована 1880 року виставка в Коломиї була утричі більшою від попередньої, до каталогу було занесено 100 виставителів. Господарі і промисловці «частково пробудилися і є надія, що у випадку нової виставки збереться ще більша сила виставителів».

На виставку надали експонати представники різних професій та вікових груп – селяни, вчителі, директори шкіл, чиновники, церковні діячі, учні. Представлені роботи засвідчили високий рівень обдарованості їх авторів, але «ті обдарування ... мусять вперед розбудитися і до того найлучша школа початкова. Навіть невеликі здібності, якщо вони вчасно пробуджені, можуть стати корисними для людини та суспільства: бо власне сказати б можна – середні таланти держать світ, великі – розвеселяють» [1, с. 20–21].

Аналізуючи експонати різних відділів виставки, зокрема «витвори ремесла звичайного», автор публікації робить висновок, що розвиток «того пожиточного» спорядження мусить «початися від сільської інтелігенції», бо запровадження всякої нової справи дасть загальну користь і потрібно значно більшу увагу приділити «господарському вихованню дітей» [1, с. 27]. Різноманітні експонати, практичні вироби з деревини були настільки естетичні й такої високої якості, що «і за границею більший збут би знайшли, а най би раз трохи німецьких грошей за такі дрібниці до нас прийшло» [1, с. 28–29].

Розділ різьбярства викликав особливе захоплення відвідувачів. Виставитель Микола Лашкевич, учитель із Самбора, представляв експонати на виставку станіславську 1879 р. У часописі «Господарь и Промышленникъ» була публікація про приватний заклад пана професора, де «сільських хлопців приучає того мистецтва і промислу». Ті вироби досконалі, нічим не поступаються кращим фабричним зразкам. «Яка шкода, – пише автор публікації П. Чорний, – що не маємо різьбярської школи, в якій можна би на вищому щаблі провадити такі роботи, а пан професор був би доброю силою в такій установі. Шкода, що у нас нема товариств, котрі хотіли би займатися такими справами, великої економічної вартості для нас; ...а сама одна людина не має стільки сили, щоб надати більшого значення тій справі». Друга проблема – можливість збуту таких виробів: відкриття загальної торгівлі – «то є способи до піднесення народного промислу». «Всюди у нас таланти самі випливають і пускаються в світ, та нема їх кому підтримати, піднести» [1, с. 32].

Майже всі регіони Західної України були представлені на виставці, яка показала, що є добрі сили, «котрі лиш повести потрібно» і незабаром вони зрівняються «з поступом світовим». Для цього «шкіл нам потрібно: шкіл господарсь-

ких, шкіл промислових; ...потрібно удержувати і бурси ремеслинчі, т.е. в бурси дотеперішні приймати хлопаків спосібних, і висилати до майстрів добрих на науку, висилати і за границі для лучшего образования і творити собі так своїх майстрів, своїх учителів» [1, с. 62]. Але потрібно нам то все робити власними силами, як і власними силами почали робити виставки, заохочувати до справи всіх виробників разом з торгівлею.

Важливою складовою економічної освіти на західноукраїнських землях початку ХХ століття стали сільськогосподарські (хліборобські) крайові, повітові, шкільні виставки та участь у них дітей, молоді, дорослих. Характерно, що провідну роль в організації та проведенні виставок часто відігравали культурно-просвітні та громадські організації, кооператори, педагоги, представники церкви.

Перша хліборобська виставка 19–28 вересня 1909 року у Стрию стала поштовхом до активізації діяльності товариства «Сільський господар». Важливу роль при її підготовці та проведенні відіграв Євген Олесницький (1860–1917) – український громадський та політичний діяч, учений-правник, кооператор, який став директором виставки. Господарсько-молочарський союз зумів об'єднати навколо себе інші громадські інституції і показав широкому світу результати праці галицьких хліборобів.

Головну мету виставки Є. Олесницький сформулював так: «Звернути увагу на ті розсіяні перли, на ті осібнячком стоячі, не зорганізовані, не вишколені таланти і сили продукційні; збудити до них загальний інтерес, видобути їх з укриття, уможливити їх через науку улпшення продукції; через організацію і піднесення умовій збуту. Метою виставки є: зблизити до себе ті розсіяні сили, ...уодностайнити продукцію, улпшити її і скріпити так, щоб стала джерелом добробуту народних мас, щоб розвиток її поклав перед народом нові дороги культурних змагань і зближень його до тих народів, котрих культурний розвиток осягнув вже високий ступінь досконалости» [2, с. 161]. Серед учасників виставки була відома кооперативна діячка і педагог Іванна Блажкевич (1886–1977), яка вела громадську культурно-освітню діяльність в селі Денисові на Тернопільщині. Вона активно включилася в економічне життя Денисова, зокрема в роботу селянської кооперативної спілки «Годівля криликів», за свої експонати на сільськогосподарській виставці в Стрию була удостоєна срібної медалі [9, с. 98].

Архівні документи 1920–1930-х років підтверджують роль і значення виставок як однієї з форм економічної освіти та формування відповідального ставлення дітей і дорослих до результатів своєї праці, виховання господарсько-

го ставлення до землі, важливості практичного підходу до справи, поєднання теоретичного навчання з практикою та наочними результатами навчання. До прикладу, у «Циркулярних розпорядженнях кураторії Львівського шкільного округу про організацію шкільних виставок у повітах Станіславського воєводства» (1922 р.) зазначалося: «Ради шкільні повітові (міські), при допомозі Комітетів повітових (міських), складених з вибраних осіб стану учительського і працівників освітніх в галузі позашкільної освіти і інших осіб, що цікавляться освітою і шкільництвом, при закінченні шкільного року проводять на території своєї садиби шкільну виставку, представляючи стан освіти і шкільництва і працю учительську з цілого повіту» [17, арк. 4–5].

Для шкільної виставки у Львові «шкільні, повітові (міські) комітети виберуть з шкільних виставок експонати, що найкраще ілюструють стан освіти і шкільництва в повіті, як то: статистика шкіл, фреквенція (відвідування), сили вчительські в 1922 році, праця учасників освітніх курсів, праця учнів в загальному огляді виконаних предметів в шкільних майстернях і під час виконання робіт наукових, віддаючи в тім випадку перевагу експонатам, що характеризують народну творчість і домашній промисл даного повіту і наочні посібники, створені учнями або учителями при вивченні фізики і природи, зразки письма і малюнків учнів, учениць, по 4 з кожного відділу, кожної без винятку школи». При цьому зверталася увага на подання по одному експонату, що належать як найздібнішим учням і ученицям, так і найслабшим. Зазначалося, що «метою виставки, крім пізнання результатів на освітньому шкільному полі», був важливий соціальний аспект: піднесення зацікавленості батьків і широких кіл громадськості справами шкільництва. Однак, на жаль, у той час мова йшла не про розвиток шкільництва і культури українського населення краю, але щоб пробудити всі чинники до діяльності та співпраці навколо піднесення «культури польської в повіті» [17, арк. 5].

Ювілейна сільськогосподарська виставка у Познані 1926 року мала на меті «великий обсяг і дидактичне завдання показати широкій громадськості та зацікавленим сферам, а особливо селянам, а також представникам міст, в якому напрямку повинен рухатися розвиток загальних справ городництва, ...налагодження контактів у цій галузі з іншими країнами; унезалеження від закордонного імпорту в галузі сільського господарства через виробництво власної городничої продукції». До участі в ній були залучені як дорослі сільгоспвиробники, так і освітні заклади краю [11]. Під час виставки планувалися численні зібрання, лекції та екскурсії по Великопольщі,

для здійснення яких було гарантовано автобуси і залізниця. У ювілейній виставці могли взяти участь всі польські території, а виставковий комітет прагнув «досягнути не тільки важливу дидактичну мету, а що важливіше – мету пропагандову для нашого городництва в краю і за кордоном» [11, арк. 2].

Кураторія Львівської шкільної округи 9 липня 1926 року видала директиву повітовим шкільним радам щодо підготовки експонатів про стан шкільних городів на ювілейну виставку у Познані, де зазначалося, «що повітові шкільні ради, повітові комітети, місцеві відділи садження дерев і взагалі учительство розуміють, яке значення буде мати виставка городництва для піднесення господарства, докладуть великих старань, щоби якнайбільше посприяти діяльності Комітету виставки» [11, арк. 3]. За кращі експонати були визначені заохочення: «Міністерство сільського господарства Польщі вперше буде видавати нагороди натурою, а також медалі золоті, срібні, бронзові» [11, арк. 9]. Важливого значення надавалося виставкам як формі нагромадження досвіду, який треба берегти й пропагувати. З 25 до 29 вересня 1927 року мала відбутися вперше після війни Воєводська сільськогосподарська виставка в Стрию, організована Господарським Товариством Східної Малопольщі, спеціально для селян, а найбільше для дрібного сільського господарства. «Виставка та посідає для сільського господарства, його розвитку і поступу надзвичайно важливе значення. Становить вона чинник культурно-освітній, а через те заслуговує на моральну підтримку всіх, а передовсім учительства, котре працює на піднесення культури, вироблення духа суспільного і виховання майбутніх поколінь як сильних і вартісних одиниць в народі». Повітові шкільні ради направили директивні вказівки Кураторії Львівської шкільної округи дирекціям початкових шкіл про відвідування учнями виставки у м. Стрию [3, арк. 1].

Повітова шкільна рада зверталася до всіх керівників шкіл, «щоб серед ... цілого громадянства ... провадити пропаганду на користь участі у виставці і допомогти в організації потрібного навчання. Провадити організовані екскурсії шкільні та збірні серед селян. ...Школярів належить навчити про донесення мети виставки до кожного селянина, через дітей розповсюдити ідеї виставки до громадянства даного терену». Для екскурсантів виставки пропонувався зворотний проїзд залізницею за зниженими цінами квитків – з оплатою 33 % звичайної ціни білетів. Враховуючи культурно-освітнє значення, яке посідає виставка, висловлювалося сподівання, що «вчителі і вчительки захотять долучитися до всього, застосувати і долучити плідну працю до добрих і

тривалих результатів виставки для загального добра» [3, арк. 2].

Листом-циркуляром від 25 березня 1928 р. № І-4731/28 до Ради шкільної міської у Львові, усіх шкільних повітових рад, також дирекцій усіх державних семінарій та учительських курсів у Львівській шкільній окрузі Міністерство Релігійних Визнань і Публічної Освіти рекомендувало створення невеликих повітових комісій на чолі зі шкільними інспекторами з метою належної підготовки матеріалів на Познанську виставку [16, арк. 1]. Завданням тих комісій був збір матеріалів поточного шкільного року щодо праці дітей в державних захоронках (дитячих садочках), учнів початкових та загальноосвітніх шкіл, державних закладів підготовки вчителів, учасників (слухачів) Вищих Учительських Курсів, канікулярних курсів для вчителів і т.п. При цьому наголошувалося, що «виставка в Познані буде невелика загальношкільна і представлятиме тільки спеціально відібрані експонати. Треба уникати також подання учнівських праць, зроблених спеціально для виставки».

Перед тим у Львові наприкінці грудня 1928 року готувалася окружна шкільна виставка, що мала бути «прикладом стану освіти і шкільництва тутешнього округу за останні десятиліття, охопить одночасно початкову школу й дитячі садочки, загальноосвітні школи та середні, професійні школи усіх типів, а також освіту позашкільну. Буде вона одночасно підготовкою до загальноокрайової виставки в Познані, до котрої працею дотичне шкільництво» [16, арк. 2]. Фахові школи мали показати загальний вплив науки та її осмислення на оригінальних працях учнів: виставка має засвідчити, до чого фактично доходить в школі добре поставлена праця: належить уникати праць учнів, зроблених спеціально для виставки; експонати слід вибирати тільки з тих, котрі в даній школі зроблені найкраще [16, арк. 3]. Варто наголосити, що виставкові експозиції виконували ряд функцій, серед яких виокремимо виховну та навчальну. Цій меті сприяла організація екскурсій, щоб «якнайбільше шкільної молоді (віком від 11 років) відвідало Окружну шкільну виставку у Львові» [4, арк. 4].

У 30-ті роки ХХ століття проведення виставок активізувалося зусиллями товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар» та завдяки діяльності хліборобського вишколу сільської молоді при кружках «Сільського господаря». В газеті «Діло» 13 вересня 1934 року повідомлялося: «Внедовзі відбудуться у низці повітів покази плодів та тварин, які наша сільська молодь виплекала у цій господарській школі. ...в цьому році «Сільський господар» згуртував в 23 повітах 3540 хлопців та дівчат, які ведуть у

рамках конкурсів практичну господарську роботу (вирощування буряків, льону, городовини, плекання курей, кріликів і т.д.). В дні 14 вересня ц.р. (1934) збирається Головна Секція Хліборобського Вишколу Молоді при Товаристві «Сільський господар», яка усталить напрямки праці на черговий рік» [8].

На Буковині учням навчальних закладів заборонялося брати участь у будь-яких організаціях чи зібраннях. Проте зусиллями передової інтелігенції краю створювалися жіночі товариства. На початку 1906 року було утворене товариство «Жіноча громада», основною метою якого стало «дбати про усвідомлення ролі українського жіноцтва як сільського, так і міського та про економічне піднесення українського народу через розвиток господарства і домашнього промислу» [7, с. 2]. З першого року свого існування, «Жіноча громада» зуміла організувати за рік гуртки у Вашківцях, Чорторії, Вижниці, Волоці, Оршівцях [6, с. 2]. На виконання своєї мети товариство проводило роз'яснювальну роботу, створювало у селах гуртки, об'єднувало жінок до спільної діяльності, яка розгорталася у багатьох напрямках. Основою роботи з дівчатами було морально-релігійне виховання та навчання певної професії, обов'язково ж – рукоділля, зокрема вишивання. У Чернівцях було відкрито курси крою та шиття, у Вижниці та Вашківцях – гуртки з виготовлення народних костюмів [7, с. 3]. І хоч більшість членів «Жіночої громади» вишивали вдома, все ж 1909 року була заснована окрема майстерня-вишивальня. Вироби вишивальниць користувалися великим попитом. Вишивальня тісно співпрацювала з «Краєвим базаром», це давало можливість частину виробів продавати, а частина вишивок та їх зразки виконувалися спеціально для виставок [7, с. 3]. Ці виставки неодноразово організовувалися у Чернівцях, де завжди проходили з великим успіхом. Виставляли дівчата свої високохудожні твори і за кордоном. Зокрема 1921 року на виставках у Відні, Лондоні, Києві та інших містах роботи вишивальниць було високо оцінені і нагороджені дипломами [15, с. 8].

У Підкарпатській Русі (на Закарпатті) товариство «Просвіта», створене в Ужгороді 1920 року за прикладом Галицької «Просвіти», ставило собі за мету культурне й економічне піднесення народу у моральному й патріотичному дусі. Статутом передбачалося, що товариство «буде видавати книжки, писані в народному язичі, закладати читальні, ...господарські і промислово-ремісничі товариства, школи і курси, бібліотеки і музеї, буде стремити до утворення одного національного музею і літературно-наукового кружка цілої Підкарпатської Русі. Буде будувати і удержувати народні доми, де ...

устроювати промислово-господарські і етнографічні виставки» [13, арк. 18]. 20–30-ті роки стали періодом активного розгортання просвітницької діяльності серед шкільної молоді та дорослого населення. У статті «Чого чекаємо від з'їзду молоді», опублікованій в журналі «Світло», Л. Ромжа писав: «З'їзд молоді скликається як загальнонаціональний, хоче відбити думки цілої підкарпатської української молоді й поставити дороговкази для подальшої її праці. ...розбудовується діяльність «Просвіт». Серед важливих завдань є «самоудосконалення молоді й самопідготовка до праці, ...при чому підготовка мусить бути духовна й фізична; праця може й непоказна, буденна й тяжка для розбудови й ведення власних господарських організацій-кооператив, а не лише порожні заклики». Головним домаганням з'їзду «...мусить бути присвячена якнайбільша увага справам господарської політики ... через господарсько-фахове перевиховання населення»» [12, с. 54–55].

Значним внеском у справу освіти стали вітчизняні та закордонні педагогічні виставки. Зокрема, певний інтерес може становити для нас Віденська педагогічна виставка 1903 року, оскільки західноукраїнські землі перебували тривалий час у складі Австро-Угорщини [5]. Це була перша в Австрії виставка наочних посібників (особливо новітніх), що використовувалися для «наочного викладання в австрійських середньо-навчальних закладах та призначених також для розвитку естетичного смаку учнів» [5, с. 5]. Проте на Віденській виставці були відсутні експонати жіночого рукоділля, ремесла і ручної праці, гімнастики, взагалі фізичного виховання та гігієни і т. ін. Різні відділи виставки були обладнані далеко не однаково у плані відведення приміщень, повноти і кількості колекцій, матеріальної цінності експонатів; наприклад, відділи графічних мистецтв та фізико-математичних наук були значно змістовнішими, різноманітнішими і ціннішими ніж гуманітарні секції [5, с. 56]. Отже, проблеми відсутності належної уваги до гуманітарної освіти, що були характерними для початку ХХ століття, залишаються, як нам здається, актуальними і через 100 років – на початку ХХІ-го століття.

Наукову цінність у напрямі нашого дослідження мала організована у Львові (1938 р.) стараннями товариств «Рідна школа» та «Просвіта» Перша Українська Педагогічна Виставка, що стала узагальненням освітньої роботи в Україні за тривалий історичний період [10]. В улаштуванні Виставки взяли участь усі українські організації, товариства й установи, що співпрацювали у духовному, моральному та фізичному вихованні молодих українських поколінь. Організаційно-підготовчу діяльність вів

Діловий Комітет Першої Української Педагогічної Виставки при Головній Управі товариства «Рідна Школа». Ця Виставка показала розвиток українського шкільництва й виховання в історичній перспективі. Місцем Першої Української Педагогічної Виставки було обрано місто Львів, де в 1586 р. повстала при Ставропігійському Братстві перша нижча й середня школа.

З того часу ніколи не переривалася творча праця українських педагогів і виховників для добра нації. Тому на Першій Українській Педагогічній Виставці були представлені в документах, матеріалах та зразках педагогічні й виховні змагання, досягнення тих українських організацій та установ, що розвивали педагогічно-виховну працю за період від 1586 до 1936 року на землях, де жив і творив український народ. Перша Українська Педагогічна Виставка охопила тогочасну педагогічну діяльність усіх наших культурно-освітніх установ та всі роди і ступені шкільної освіти: дошкільної, народної, середньої, загальноосвітньої (промислової, ремісничої, торговельної, вчительської) й мистецької та установи позашкільного виховання й освіти. Товариство «Українська Захоронка» подало експонати виробів дітей у дошкільній: малюнки дітей (вік авторів від 3 до 7 років) та їхні вироби. Експонати народних і середніх шкіл ... представляли організацію і працю «Рідної школи», прапори шкіл «Рідної школи» і Української Поради для вибору звання, ... працю виховних осель і мандрівок молоді [10, с. 70].

«Наша надія і гордість» – так було названо фахові школи, але серед них не було жодної державної. Експонати фахових шкіл представляли «фаховий вишкіл купецької молоді («Народна Торговля»), Хліборобський Ліцей у Чернелиці, кооперативний вишкіл молоді (РСУК) і може найбільш наочно Хліборобський Вишкіл Молоді «Сільського Господаря» і то не тільки фрагменти, але а) організація, б) методика, в) висліді (1180 гуртків і 3079 дівчат і хлопців)». Крім того, були представлені такі фахові школи: молочно-чарська школа «Молочно-чарського союзу» в Стрию, купецька гімназія «Рідної школи» у Львові (зразкова шкільна крамниця, рекламне вікно, графіки, фотографії, праці учнів в галузі реклами), фахово-доповнюючі школи «Рідної школи», школа товариства «Труд», кравецька гімназія сестер василянок у Львові [10, с. 71].

На виставці розміщено праці від найпримітивніших, виконаних дво- чи трирічними дітьми, до складніших і довершених виробів учнів старших класів середніх шкіл [10, с. 72]. Ці праці дають уявлення про спрямування навчального і виховного процесу на розвиток практичних навичок учнів. На місці «замкнених правильних шкіл усяких типів» постають нові форми українського виховання – різного роду курси,

вишколи, «зокрема так потрібні під теперішню пору соціальної перебудови суспільства – фахові школи» [10, с. 73]. До речі, слід зауважити, що програма виставки була помітно обмежена і представляла фактично лише Галичину. Першу Українську Педагогічну Виставку часопис «Шлях виховання й навчання» назвав першою спробою й висловлювалася надія, «що чергові будуть кращі й імпазантніші». І все ж важливо те, що така виставка була першою «за цілі довгі століття» [10, с. 74].

Таким чином, як свідчать історико-педагогічні джерела та архівні документи, у досліджуваній період в Західній Україні виставки влаштовувалися як з ініціативи громадських культурно-освітніх та господарських товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Народна торгівля», «Ревізійний союз українських кооперативів» (РСУК), «Взаїмна поміч Українського вчителства», так і за рішенням державних освітніх органів. Відвідування виставок (сільськогосподарських, художньо-промислових, дитячої праці тощо) давали уявлення про рівень фахової майстерності та творчі здібності вихованців, про роботу педагогів, майстрів окремих шкіл та фахових закладів. Зверталася увага на економічне, господарське виховання, шлекання уваги до оточення і збереження старовини, архітектурних та історичних пам'яток. В учасників виставок та у відвідувачів виховувалася любов і повага до праці, безкорисливість. Такі прилюдні покази результатів праці сприяли розвитку комерційних навичок учасників виставок. Певним чином виставки рекламували фахові навчальні заклади з ґрунтовною фаховою підготовкою.

Роль виставок оцінювалася високо з позиції важливості їх як результату практичної діяльності особистості в оволодінні фаховими знаннями, вміннями й навичками, у розвитку здібностей та задатків, а відтак – у необхідності систематичної економічної освіти, починаючи від початкової школи. Водночас необхідно наголосити, що мета й роль виставок по-різному визначалася залежно від регіону та організаторів. По-перше, більш активно проводилися виставки в Галичині, ніж на Буковині та в Закарпатті, що можна пояснити багаторічним досвідом діяльності активістів громадсько-просвітніх, господарських та кооперативних товариств. По-друге, при організації виставкової діяльності різну мету ставили перед собою регіональні освітні установи правлячих держав, що прагнули, наприклад, на галицьких теренах «піднесення ... культури польської» [17, арк. 5], тоді як українські громадські культурно-просвітні, господарські організації та товариства намагалися таким способом поліпшити у регіоні добробут народних мас,

прокласти перед українським народом нові дорogi культурних змагань і наблизити його до тих народів, котрих культурний розвиток досягнув вже високого ступеня досконалості. Отже, виставки стали важливим чинником економічної освіти дорослих та дітей, подальшого розвитку господарства як необхідної умови змагань за високий ідеал економічної незалежності, що залишається актуальним і за сучасних умов незалежної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виставка господарско-промислова въ Коломъгъ (Справозданье Петра Чорного). – Станиславовъ : Накладом редакції «Господаря и Промышленника». Зъ печатнѣ І. Данкевича въ Станиславовъ, 1891. – 63 с.
2. Гелей Т. Євген Олесницький / Т. Гелей, Я. Занік // Українські кооператори. Історичні нариси. – Львів : Вид-во «Укоопосвіта» Львівської комерційної академії, 1999. – Книга І. – 456 с.
3. Директивні вказівки Кураторії Львівської шкільної округи та листування з дирекціями початкових шкіл Тлумацького повіту про відвідування учнями сільськогосподарської виставки у м. Стрию. 24.08.1928–25.09.1928 р. // Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 272, оп. 1, спр. 226/228, 35 арк.
4. Директивні вказівки Кураторії Львівської шкільної округи та листування з дирекціями шкіл Тлумацького повіту про організацію екскурсій на шкільну виставку у Львів. 24.08.1928–25.09.1928 р. // ДАІФО. – Ф. 272, оп. 1, спр. 234/213, 23 арк.
5. Добровольский Л. Вѣнская педагогическая выставка 1903 г. (Отчетъ о заграничной командировкѣ) / Л. Добровольский. – К. : Лито-типография Товарищества И. Н. Кушнерева и Ко. Киевское отделение, 1905. – 61 с.
6. Загальні збори товариства «Жіноча громада» // Буковина. – 1907. – Ч. 105.
7. Звіт діяльності «Жіночої громади» // Буковина. – 1907. – Ч. 12.
8. Короткі господарські новини // «Діло». – Львів, 13 вересня. – 1934. – Ч. 244 (13.789).
9. Нагачевська З. І. Блажеквич Іванна // Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ століття : навчальний посібник / [Т. К. Завгородня, З. І. Нагачевська, Н. М. Салига та ін.] – Івано-Франківськ : Видавництво «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 480 с.
10. Перша Українська Педагогічна Вистава // Шлях виховання й навчання. Педагогічний тримісячник. – Орган Т-ва «Взаїмна поміч

- Українського вчителства». – 1938. – Рік ХІІ. Кн. 2. – Квітень – травень – червень. – С. 65–74.
11. Повідомлення ювілейного комітету сільськогосподарської виставки у Познані і директивна вказівка Кураторії Львівської шкільної округи про підготовку експонатів про стан шкільних городів на виставку. 14.07.1921–30.08.1927 р. // ДАІФО. – Ф. 272, оп. 1, спр. 184/421, 12 арк.
 12. Ромжа Л. Чого чекаємо від зїзду молоді / Л. Ромжа // Світло. Освітньо-господарський часопис. – Мукачів, травень–червень 1934. – Ч. 5–6. – С. 53–57.
 13. Статут товариства «Просвіта», брошура В. Пачовського «Что то «Просвіта»?», незакінчений рукопис статуту Музейного товариства ім. Легоцького; статут Товариства українських абсолювентів середніх шкіл Підкарпатської Русі; повідомлення про заснування читальні «Просвіти» в с. Богдан. 12.12.1920 – не пізніше 1938 р. // Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). – Ф. 72, оп. 2, од. зб. 1, 30 арк.
 14. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський. – Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 1. – К., 1976. – С. 55–202.
 15. Товариство «Жіноча громада» в Чернівцях // Каменярі. – 1921. – Ч. 26.
 16. Циркулярні розпорядження Кураторії Львівської шкільної округи про представлення школами експонатів на крайову виставку в Познані. 16.05.1928–20.10.1928 р. // ДАІФО. – Ф. 272, оп. 1, спр. 237/270, 23 арк.
 17. Циркулярні розпорядження Кураторії Львівського шкільного округу про організацію шкільних виставок у повітах Станіславського воєводства. 16.05.1922–15.07.1922 р. // ДАІФО. – Ф. 272, оп. 1, спр. 85/74, 17 арк.
 18. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови / А. М. Яковлева, Т. М. Афонська. – Харків : ТОГСІНГ ПЛЮС, 2007. – 672.
 19. Baranowski Mieczysław: Historia szkół ludowych królewskiego stołecznego miasta Lwowa. – Lwów : Nakładem Gminy królewskiego stołecznego miasta Lwowa, 1895. – 395 s.